

สารบัญ

หน้า

๑. หลักการและเหตุผล	๑
๒. วัตถุประสงค์	๑
๓. ขอบเขตการศึกษา	๑
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	๒
๕. เกณฑ์การประเมินผล	๓
๖. การวิเคราะห์ข้อมูล	๔
๗. ผลการศึกษาการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕	๔
๘. อภิปรายผลการศึกษา	๑๖
๙. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	๒๑

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

๑. หลักการและเหตุผล

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) ซึ่งได้มีการดำเนินงานโครงการดังกล่าวมาตั้งแต่ ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔ และต่อเนื่องมาจนถึงปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยได้ให้การสนับสนุนงบประมาณแก่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการ ฯ ทำหน้าที่ในการจัดกระบวนการฝึกอบรม เพื่อถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ วิธีคิด วิธีปฏิบัติ และกระบวนการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่เกษตรกรที่เข้าร่วมการฝึกอบรมในโครงการ ฯ ได้มีโอกาสเรียนรู้และนำความรู้ แนวคิด ทักษะในการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพ ภูมินิเวศและภูมิสังคมของเกษตรกร ดังนั้น เพื่อให้ทราบถึงผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานโครงการ ฯ ปัญหา อุปสรรค ที่เกิดขึ้น ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของเกษตรกร พร้อมทั้งแนวทางในการพัฒนาโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้าน กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืนจึงได้มอบหมายให้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยสำนักส่งเสริมและฝึกอบรม กำแพงแสน เป็นที่ปรึกษาทางวิชาการในการประเมินผล การดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕

๒. วัตถุประสงค์

๒.๑ เพื่อศึกษาระดับความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ตามแนวคิดและหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง และความพึงพอใจ รวมทั้งปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะของเกษตรกรทั่วไปที่เข้าร่วม โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕

๒.๒ เพื่อศึกษาผลการนำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ รวมทั้งปัญหา อุปสรรค ที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะของเกษตรกรทั่วไป (ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) และเกษตรกรอาสา (ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๓) ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

๒.๓ เพื่อศึกษาการดำเนินงานที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ บ้านตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ รวมทั้งปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะ

๒.๔ เพื่อจัดทำต้นแบบหรือแบบจำลอง (Model) การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

๒.๕ เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการปรับปรุงคุณภาพการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้าน สู่แนวทางการพัฒนาเพื่อขยายผลการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และเป็นรูปธรรม ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้มีความยั่งยืนต่อไป

๓. ขอบเขตของการศึกษาและกลุ่มประชากร

๓.๑ ศึกษาระดับความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถที่จะนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้ตามแนวคิดและ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความพึงพอใจ รวมทั้งปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะของเกษตรกรทั่วไป ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยการสุ่มตัวอย่าง ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการ ฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ จำนวน ๔๐ ศูนย์ ด้วยวิธีการสุ่ม อย่างกระจายใน ๔ ภูมิภาคและตามสัดส่วนที่เหมาะสม จาก ๑๖๖ ศูนย์ทั่วประเทศ และทำการสุ่มตัวอย่างประชากร ๓๙๑ ราย จากเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ จำนวน ๑๗,๐๗๐ ราย

๓.๒ ศึกษาผลการนำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ รวมทั้งปัญหา อุปสรรค ที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะของเกษตรกรทั่วไปที่ผ่านการฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔ และ เกษตรกรอาสาที่ผ่านการฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๓ ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้าน โดย :

๑) ศึกษาและประเมินผลเกษตรกรทั่วไป โดยทำการสุ่มตัวอย่างประชากร จำนวน ๔๐๐ ราย จากเกษตรกรทั่วไปที่ผ่านฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔ จำนวน ๒๓๘,๘๔๖ ราย

๒) ศึกษาและประเมินผลเกษตรกรอาสา โดยทำการสุ่มตัวอย่างประชากร จำนวน ๓๗๘ ราย จากเกษตรกรอาสาที่ผ่านการฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๓ จำนวน ๖,๘๖๙ ราย

๓.๓ ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ จากกลุ่มที่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย จากสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จำนวนอนุภูมิภาคละ ๒ กลุ่ม รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๘ กลุ่ม ทั่วประเทศ และทำการศึกษาข้อมูลด้วยการจัดประชุมกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

๓.๔ ศึกษาข้อมูลศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณประเภทเงินอุดหนุนทั่วไป เพื่อทำหน้าที่ในการจัดกระบวนการฝึกอบรม ของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ จำนวนอนุภูมิภาคละ ๑ ศูนย์ รวมทั้งสิ้น จำนวน ๙ ศูนย์ ทั่วประเทศ และทำการศึกษาข้อมูลด้วยการจัดประชุมกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ศูนย์ ๆ พร้อมทั้งสังเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องด้วยกระบวนการวิจัยผสานวิธี (Combination method) เพื่อจัดทำเป็นต้นแบบหรือแบบจำลอง (Model) การดำเนินงานของศูนย์ ๆ

๓.๕ จัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการปรับปรุงคุณภาพการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สู่แนวทางการพัฒนาเพื่อขยายผลการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และเป็นรูปธรรมในการดำเนินงานโครงการ ๆ ให้มีความยั่งยืนต่อไป

๔. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

๔.๑ แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยการใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากเกษตรกรทั่วไปและเกษตรกรอาสาที่ผ่านการฝึกอบรม ปี พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๕ ซึ่งมีประเด็นการสอบถามที่ประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไป ความสามารถในการนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์และปฏิบัติจริง ความพึงพอใจหลังผ่านการฝึกอบรม และผลจากการนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปปฏิบัติใช้

๔.๒ แบบทดสอบ (Test) โดยการใช้แบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ (Achievement Test) แบบถูกผิด (True-False Item) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านความรู้ของเกษตรกรทั่วไปที่ผ่านการฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ ซึ่งประเด็นการทดสอบที่ประกอบด้วย แนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และความรู้ความเข้าใจตามวิชาที่รับการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

๔.๓ การประชุมกลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการใช้แบบประเด็นคำถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

๑) การศึกษาการดำเนินงานที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการ ๆ ในประเด็น ดังต่อไปนี้

- แนวความคิดที่มีต่อศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านก่อนและหลังการฝึกอบรม
- เหตุผลในการนำแนวความคิดจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านไปประยุกต์ปฏิบัติใช้
- ความเข้าใจในบทบาทและความสำคัญของกลุ่มและเครือข่าย
- แนวความคิดในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของกลุ่ม
- ผลการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ๆ และความสอดคล้องระหว่างแผนและการดำเนินงานของกลุ่ม
- การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ๆ และชุมชน
- ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

๒) การศึกษาการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แนวคิดในการดำเนินงานของศูนย์ ฯ และการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ฯ ในประเด็น ดังต่อไปนี้

- บริบทของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
- การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
- ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
- ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

๕. เกณฑ์การประเมินผล

เกณฑ์การประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ ประกอบด้วย ดังนี้

๕.๑ การทดสอบความรู้ความ เข้าใจหลังผ่านการฝึกอบรม โดยใช้แบบทดสอบ ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๒ ประเด็น คือ ความรู้ความเข้าใจหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คะแนนเต็ม ๑๕ คะแนน และความรู้ความเข้าใจในวิชาชีพเฉพาะตามหลักสูตรการจัดฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยมีคะแนนเต็ม ๑๐ คะแนน ต่อ ๑ วิชา และสามารถแบ่งระดับความรู้ความเข้าใจได้ ๓ ระดับ คือ ดี ปานกลาง ควรปรับปรุง โดยกำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำที่ ร้อยละ ๖๐

ตารางที่ ๑ เกณฑ์การให้คะแนนระดับความรู้ความเข้าใจแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คะแนน	ระดับ
๑๓-๑๕ คะแนน	ดี
๑๐-๑๒ คะแนน	ปานกลาง
เท่ากับหรือต่ำกว่า ๙ คะแนน	ควรปรับปรุง

ตารางที่ ๒ เกณฑ์การให้คะแนนระดับความรู้ความเข้าใจในวิชาชีพเฉพาะ

คะแนน	ระดับ
๙-๑๐ คะแนน	ดี
๗-๘ คะแนน	ปานกลาง
เท่ากับหรือต่ำกว่า ๖ คะแนน	ควรปรับปรุง

๕.๒ การประเมินความคิดเห็นของผู้ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยแบ่งระดับความคิดเห็น และเกณฑ์การให้คะแนนได้ ๕ ระดับ ดังนี้

ตารางที่ ๓ เกณฑ์การให้คะแนนระดับความคิดเห็นและการแปลผล

ระดับความคิดเห็น	คะแนน	ช่วงคะแนนเฉลี่ย
ง่ายมากที่สุด/ ฟังพอใจมากที่สุด	๕	๔.๒๑ - ๕.๐๐
ง่ายมาก/ ฟังพอใจมาก	๔	๓.๔๑ - ๔.๒๐
ปานกลาง/ ฟังพอใจปานกลาง	๓	๒.๖๑ - ๓.๔๐
ยาก/ ฟังพอใจน้อย	๒	๑.๘๑ - ๒.๖๐
ยากมาก/ ฟังพอใจน้อยที่สุด	๑	๑.๐๐ - ๑.๘๐

๖. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ ผู้เชี่ยวชาญของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้พิจารณาสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งหมดของโครงการ ฯ รวมทั้งได้ประยุกต์ใช้แบบจำลองของ Stake (Countenance Model), Stufflebeam (CIPP Model) เพื่อใช้ในการศึกษาบริบทหรือสภาวะแวดล้อม (Context Evaluation) ปัจจัยเบื้องต้นหรือปัจจัยป้อน (Input Evaluation) กระบวนการ (Process Evaluation) ผลผลิต (Product Evaluation) ร่วมกับแบบจำลองในการประเมินการฝึกอบรมของ Kirkpatrick ในการศึกษาปฏิกิริยา (Reaction) การเรียนรู้ (Learning) พฤติกรรม (Behavior) และผลกระทบ (Result) เป็นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๒ รูปแบบ ดังนี้

๖.๑ การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) โดยใช้หลักสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๖.๒ การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) ประกอบด้วย

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงานที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยการวิเคราะห์แบบอุปนัย ด้วยการจัดกลุ่มและแยกข้อมูล การเชื่อมโยงตรรกะ และการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อสรุปแนวทางการดำเนินงานที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของกลุ่ม

๒) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำต้นแบบหรือแบบจำลอง (Model) การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยการถอดบทเรียนข้อมูลการดำเนินงานของศูนย์ ฯ และนำมาสังเคราะห์ร่วมกับข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องด้วยกระบวนการวิจัยผสมผสานวิธี (Combination method)

๗. ผลการศึกษาการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕

๗.๑ สรุปผลการประเมินและศึกษาข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกรทั่วไปและเกษตรกรอาสาที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๕

การประเมินและศึกษาข้อมูลพื้นฐานทั่วไปจากเกษตรกรทั่วไปและเกษตรกรอาสา จำนวน ๑,๒๐๘ ราย พบว่าส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย ๕๕ ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย ๔ คน สามารถเป็นแรงงานในครัวเรือนได้เฉลี่ย ๓ คน มีพื้นที่ทำการเกษตรเป็นของตนเองต่ำกว่า ๑๐ ไร่ มีพื้นที่ทำการเกษตรที่เช่าผู้อื่นต่ำกว่า ๑๐ ไร่ และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา รองลงมาประกอบอาชีพทำสวน ด้านการเข้ารับการฝึกอบรมพบว่า เกษตรกรเข้ารับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเพราะศรัทธาในผลงานและคุณความดีของปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมทั้งต้องการความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ไปปรับใช้ในครอบครัวซึ่งจะสามารถส่งผลให้มีรายจ่ายลดลง มีรายได้เพิ่ม และสามารถลด ละ เลิก อบายมุขได้

๗.๒ สรุปผลการประเมินและศึกษาระดับความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความพึงพอใจ รวมทั้งปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะของเกษตรกรทั่วไปที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕

การประเมินและศึกษาเกษตรกรทั่วไป จำนวน ๓๕๑ ราย พบว่า ก่อนเข้ารับการฝึกอบรม เกษตรกรทั่วไปส่วนใหญ่มีความคาดหวังว่าจะได้รับความรู้ ทักษะ ประสบการณ์มาปรับใช้ในการดำรงชีวิต ซึ่งจะทำให้มีความมั่นใจในการประกอบอาชีพด้านการเกษตรมากขึ้น เมื่อผ่านการฝึกอบรม เกษตรกรทั่วไปมีความรู้ ความเข้าใจด้านแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับดี และมีความรู้ ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนสูงที่สุด

นอกจากนั้นยังพบว่า เกษตรกรทั่วไปที่มีความรู้ ความเข้าใจด้านแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับดี และปานกลางเกือบทั้งหมดได้นำความรู้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ร้อยละ ๙๒.๓๓) และได้นำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปดำเนินงานในฟาร์มของตนเอง (ร้อยละ ๙๖.๙๕) โดยเกษตรกรมีความคิดเห็นว่าจะสามารถนำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติได้ในระดับง่าย

จากการเข้ารับการฝึกอบรม เกษตรกรทั่วไปส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในภาพรวมต่อการจัดฝึกอบรมของ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในระดับมากที่สุด และมีความพึงพอใจต่อบรรยากาศระหว่างการถ่ายทอดความรู้ของ ศูนย์ ฯ สูงที่สุด นอกจากนี้หลังผ่านการฝึกอบรม เกษตรกรทั่วไปได้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับให้กับครอบครัวและเพื่อนบ้าน และได้แนะนำครอบครัว เพื่อนบ้าน หรือบุคคลอื่นเข้ารับการฝึกอบรมกับศูนย์ ฯ เนื่องจากต้องการให้ผู้ถูกแนะนำได้รับความรู้ ประสบการณ์และทักษะเพื่อนำไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น โดยเกษตรกรทั่วไปบางส่วนประสบปัญหาและอุปสรรคด้านความพร้อมของ เกษตรกรในการเข้ารับการฝึกอบรม เนื่องจากติดภาระกิจในระหว่างการฝึกอบรมทำให้ไม่สามารถเข้ารับการฝึกอบรม หรือเข้ารับการฝึกอบรมได้ครบตลอดหลักสูตร ระหว่างการฝึกอบรมเอกสารประจำรายวิชาที่ใช้ประกอบการฝึกอบรม ไม่เพียงพอและระยะเวลาในการฝึกอบรมน้อยทำให้ไม่สามารถจดจำหรือเข้าใจสิ่งที่วิทยากรถ่ายทอดได้ทั้งหมด อีกทั้ง สถานที่ถ่ายทอดความรู้ ห้องน้ำ ห้องนอนไม่เพียงพอ มียุ้งรบกวนในระหว่างฝึกอบรมและนอนหลับพักผ่อน และไม่มีป้ายบอกทางมายังศูนย์ ฯ ที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะที่พบ เกษตรกรทั่วไปบางส่วนเสนอแนะให้ควรมีการจัดฝึกอบรมที่ไม่ตรงกับช่วงฤดูกาลเพาะปลูก ฤดูฝน ฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร และศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านควรพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมให้ สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรแต่ละกลุ่ม ควรเพิ่มจำนวนรุ่น เพิ่มระยะเวลาในการฝึกอบรม ควรเน้นการ ฝึกภาคปฏิบัติ และควรเพิ่มกิจกรรมนันทนาการเพื่อเป็นการละลายพฤติกรรมและเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด จากการเรียนรู้ ปราชญ์ชาวบ้านและวิทยากรควรนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนพัฒนาต่อยอดเพื่อให้เป็น ที่ยอมรับ พร้อมทั้งนำมาใช้เป็นรายวิชาในหลักสูตรการฝึกอบรม ศูนย์ ฯ ควรเพิ่มวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้ครบ ทุกรายวิชา ควรพัฒนาและปรับปรุงอาคารสถานที่ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อให้มีความพร้อมต่อการ รองรับผู้เข้ารับการฝึกอบรม พร้อมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารในการจัดฝึกอบรมให้ ประชาชนทั่วไปได้รับทราบอย่างต่อเนื่อง และควรสนับสนุนให้เยาวชนในชุมชนได้เข้ารับการฝึกอบรม เนื่องจาก เยาวชนเป็นผู้ที่ง่ายต่อการปลูกฝังทัศนคติต่อการทำการเกษตร นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้านควรแต่งตั้งคณะทำงาน เพื่อติดตามให้คำปรึกษาหรือขอแนะนำแก่เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมในการปฏิบัติกิจกรรม พร้อมทั้งควรประสาน ความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดทำโครงการที่สนับสนุนปัจจัยการปฏิบัติกิจกรรมให้แก่เกษตรกรที่ผ่าน การฝึกอบรมและขาดความพร้อม

๗.๓ สรุปผลการประเมินและศึกษาผลการนำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ รวมทั้งปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะของเกษตรกรทั่วไป (ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) และ เกษตรกรอาสา (ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๓) ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

การประเมินและศึกษาข้อมูลเกษตรกรทั่วไปและเกษตรกรอาสา ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔ จำนวน ๘๑๗ ราย พบว่า เกษตรกรทั่วไปส่วนใหญ่ได้นำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน และเกษตรกรอาสาส่วนใหญ่ได้นำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับไป ปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง พร้อมทั้งได้เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้และใช้พื้นที่ของตนเองเป็นศูนย์การเรียนรู้ให้กับ ชุมชน

ผลจากการนำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์และปฏิบัติใช้ พบว่าเกษตรกรทั่วไปและเกษตรกรอาสาส่วนใหญ่นำผลผลิตที่ได้จากการปฏิบัติกิจกรรมไปใช้เอง บางส่วนแบ่งให้เพื่อนบ้านหรือชุมชนและเมื่อเหลือจึงนำไปจำหน่าย ซึ่งจากการนำความรู้ไปประยุกต์และปฏิบัติได้ส่งผลให้รายจ่ายในการทำเกษตรลดลง (จากการลดค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ยเคมี ค่าปรับปรุงโครงสร้างดิน และค่าสารเคมีป้องกันกำจัดแมลง) เฉลี่ย ๑๑,๖๒๖ บาทต่อปี มีรายได้ในชีวิตประจำวันเพิ่มขึ้น (จากการปลูกผักสวนครัว ทำน้ำยาเอนกประสงค์ เลี้ยงสัตว์ และทำบัญชีครัวเรือน) เฉลี่ย ๙,๗๖๓ บาทต่อปี และมีเงินออมสะสม เฉลี่ย ๒๖,๙๕๗ บาทต่อปี โดยการฝากสหกรณ์ กลุ่มกองทุน กลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับด้านการเงินในชุมชน

จากการที่ได้รับการคัดเลือกให้ร่วมฝึกอบรมซ้ำหรือเป็นเกษตรกรอาสาได้ส่งผลให้เกษตรกรมีความภาคภูมิใจและมีความมั่นใจในการนำความรู้ไปปฏิบัติใช้ในการดำรงชีวิต และได้รับความไว้วางใจจากประชาชนชาวบ้านให้เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ พร้อมทั้งสามารถเป็นต้นแบบและเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาให้แก่คนในชุมชนหรือผู้ที่สนใจ โดยใช้แปลงสาธิตหรือแปลงเรียนรู้ที่มีอยู่ อีกทั้งยังได้สร้างเครือข่ายการดำเนินงานของกลุ่มในชุมชนร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากนั้นจากการศึกษายังพบว่าองค์ความรู้ที่ได้รับความสนใจจากการถ่ายทอดความรู้ของเกษตรกรอาสา คือ การทำปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ รองลงมาการปลูกผักสวนครัวอินทรีย์ และปลอดภัย และการทำน้ำยาเอนกประสงค์

ปัญหาและอุปสรรคของเกษตรกรทั่วไป พบว่า หลังผ่านการฝึกอบรมเกษตรกรทั่วไปบางส่วนไม่สามารถปฏิบัติตามกิจกรรมตามความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม เนื่องจากประสบปัญหาภัยธรรมชาติและขาดปัจจัยการผลิต ได้แก่ เงินทุน วัสดุอุปกรณ์ สถานที่ และแรงงานในชุมชน

ข้อเสนอแนะของเกษตรกรทั่วไป พบว่า เกษตรกรทั่วไปบางส่วนเสนอแนะให้หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมและพัฒนาโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านให้มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านการดำเนินชีวิตและการเกษตรได้ตลอดเวลา และควรเสริมสร้างปัจจัยการผลิต เงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และสถานที่ดำเนินกิจกรรมให้แก่เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมและขาดความพร้อม นอกจากนั้นวิทยากรประจำศูนย์ควรพัฒนาองค์ความรู้ด้านการเกษตรให้มีความหลากหลายและลึกซึ้ง พร้อมทั้งควรปรับปรุงด้านอาคารสถานที่ฝึกอบรมให้มีความพร้อมในการรองรับผู้เข้ารับการฝึกอบรมและปรับปรุงถนนทางเข้าศูนย์ ฯ ให้มีความสะดวก อีกทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารการจัดฝึกอบรมให้ประชาชนทั่วรับทราบอย่างทั่วถึง

ปัญหาและอุปสรรคของเกษตรกรอาสา พบว่า เมื่อเกษตรกรอาสาถ่ายทอดความรู้ คนในชุมชนบางรายไม่เชื่อและไม่ปฏิบัติตาม เนื่องจากเชื่อว่าไม่สามารถปฏิบัติได้จริง นอกจากนั้นเกษตรกรอาสาบางส่วนมีความคิดเห็นว่าการปฏิบัติตามแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเห็นผลช้า ประกอบกับประสบปัญหาภัยธรรมชาติ ขาดปัจจัยการผลิตบางประเภท และขาดตลาดรองรับผลผลิตที่ได้จากการปฏิบัติกิจกรรม จึงส่งผลให้เกษตรกรอาสาและเกษตรกรรายอื่น ๆ ไม่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติกิจกรรม

ข้อเสนอแนะของเกษตรกรอาสา พบว่า เกษตรกรอาสาบางส่วนเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนการฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง และควรสนับสนุนการจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมวิชาเฉพาะทางเพื่อพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เดิมของผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมที่มีความสนใจ พร้อมทั้งควรประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารการจัดฝึกอบรมให้ประชาชนได้รับทราบอย่างต่อเนื่อง หลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรม ศูนย์ ฯ ควรประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแต่งตั้งคณะทำงานติดตามเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมและให้คำปรึกษาหรือขอแนะนำในการปฏิบัติกิจกรรม นอกจากนั้นเกษตรกรอาสาบางส่วนเสนอแนะให้ศูนย์ ฯ ควรปรับปรุงและพัฒนาสถานที่ถ่ายทอดความรู้ ห้องน้ำ หรืออื่น ๆ ที่ชำรุดเสียหาย ให้มีความพร้อมในการรองรับผู้เข้ารับการฝึกอบรม

๗.๔ สรุปผลการศึกษาดำเนินงานที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้าน ตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่

จากการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ และได้รับการส่งเสริมสนับสนุนการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย จากสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จำนวน ๙ อนุภูมิภาค ๆ ละ ๒ กลุ่ม รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๘ กลุ่ม ทั่วประเทศ ด้วยการจัดประชุมกลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่ม จำนวน ๑๕ รายต่อกลุ่ม ซึ่งสามารถจำแนกประเด็นของผลการศึกษาได้ ดังนี้

๑) **แนวความคิดที่มีต่อศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านก่อนและหลังการฝึกอบรม** พบว่า ก่อนได้รับการถ่ายทอดความรู้จากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่มีความศรัทธาและเชื่อมั่นน้อยต่อแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ศูนย์ ฯ นำมาส่งเสริม เผยแพร่ และไม่มั่นใจในตัวปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกศูนย์ ฯ เนื่องจากเห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกมีการดำรงชีวิตต่างจากคนปกติ รวมทั้งไม่ทราบรายละเอียดในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ ฯ ขาดความรู้ความเข้าใจในบริบทของศูนย์ ฯ และขาดความเชื่อมั่นในองค์ความรู้ที่ศูนย์ ฯ ถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่สนใจ หลังได้รับความรู้จากศูนย์ ฯ สมาชิกกลุ่มมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ ปฏิบัติ เกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัวปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกศูนย์ ฯ ที่เป็นต้นแบบในการนำความรู้ไปประยุกต์ ปฏิบัติให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม

๒) **เหตุผลในการนำแนวความคิดจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านไปประยุกต์ปฏิบัติ** จากการศึกษาสรุปได้ว่า สมาชิกกลุ่มมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัวปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิก และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เนื่องจากกลุ่มบุคคลดังกล่าวเป็นต้นแบบที่สามารถนำหลักการ แนวคิด และองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาและพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ ปฏิบัติใช้ให้เกิดผลดีที่สามารถเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุและแรงจูงใจสำคัญที่ส่งผลให้ผู้ได้รับความรู้จากศูนย์ ฯ นำแนวความคิด หลักการ และความรู้ไปประยุกต์ ปฏิบัติ ประกอบกับจากปฏิบัติตามแนวความคิด หลักการ และความรู้จากศูนย์ ฯ แล้วเกิดผลดีกับสมาชิกกลุ่ม ดังนี้

๒.๑) ด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงในครัวเรือน พบว่า สมาชิกกลุ่มได้ประยุกต์ ปฏิบัติใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแล้วสามารถลดรายจ่ายด้านการเกษตรและครัวเรือนได้ ขณะเดียวกันบางกิจกรรมสามารถสร้างรายได้เพิ่ม ซึ่งส่งผลให้สามารถลดภาวะหนี้สินและมีเงินออมเพิ่มขึ้น

๒.๒) ด้านชีวิตและสังคม พบว่า กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทุกอนุภูมิภาค ได้มีการนำแนวความคิดจากศูนย์ ฯ ไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ ซึ่งทำให้สมาชิกกลุ่มสามารถทำบัญชีครัวเรือน วิเคราะห์ตนเอง ทำแผนชีวิตเพื่อพัฒนาตนเองและครอบครัว แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทำงานร่วมกันในรูปแบบของกลุ่มและเครือข่าย ความสามัคคีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สร้างงาน สร้างอาชีพ และสร้างสังคมที่ดี

๒.๓) ด้านสิ่งแวดล้อม สมาชิกกลุ่มจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ โดยมีการใช้ทรัพยากรและวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่น เพื่อการผลิตอย่างคุ้มค่า และการทำการเกษตรผสมผสานที่ปลอดภัย ซึ่งทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สร้างความปลอดภัยแก่ผู้บริโภค และส่งผลดีต่อสุขภาพของผู้ผลิต

๓) **ความเข้าใจในบทบาทและความสำคัญของกลุ่มและเครือข่าย** พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีความเข้าใจในบทบาทและความสำคัญของการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย ซึ่งสามารถช่วยสร้างพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่ม และการต่อรองปัจจัยการผลิตหรือราคากับคู่ค้าได้ โดยสมาชิกกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันภายใต้บทบาทหน้าที่ที่สำคัญของกลุ่มและเครือข่าย โดยการเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปรึกษาหารือปัญหาอุปสรรคซึ่งกันและกันของสมาชิกกลุ่ม การร่วมกันหาแนวทางแก้ไข

ปัญหา และกำหนดทิศทางการดำเนินงานของกลุ่มให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของสมาชิก ซึ่งในการปฏิบัติงานภายในกลุ่มจะมีการมอบหมายภารกิจตามหน้าที่ที่รับผิดชอบและความถนัดเป็นหลักเพื่อให้สมาชิกได้ปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ตนเองชอบ ทำให้ไม่เบื่อหน่ายและเกิดความสนใจอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้กลุ่มยังเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน และเป็นศูนย์รวมของแหล่งผลิต แปรรูป และจำหน่าย ขายผลิตภัณฑ์ของชุมชน และจากการศึกษาสรุปได้ว่า สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่มีความเข้าใจในความสำคัญของการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย บทบาทของกลุ่มที่ตนเองเป็นสมาชิก และผลที่จะได้รับจากการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะจากกลุ่มต่าง ๆ พบว่า ในทางปฏิบัติยังมีกลุ่มไม่น้อยกว่าร้อยละ ๕๐ ที่ดำเนินการศึกษา ประสพปัญหาด้านการบริหารจัดการและความร่วมมือของสมาชิกกลุ่มในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

๔) แนวคิดในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของกลุ่ม จากการศึกษาจากกลุ่มต่าง ๆ ทั่วประเทศ พบว่าแนวคิดของสมาชิกกลุ่มที่มีต่อการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของกลุ่มมีดังนี้

๔.๑) กลุ่มต้องมีทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน ประชาชนชาวบ้าน คณะทำงาน และการประยุกต์ ปฏิบัติหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนา

๔.๒) กลุ่มต้องมีการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ให้เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรม

๔.๓) กลุ่มต้องมีการบริหารจัดการกลุ่มโดยยึดหลักความเสมอภาค ทัดเทียม และการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

๔.๔) กลุ่มต้องมีการสรรหา และได้มาซึ่งผู้นำและคณะกรรมการกลุ่มที่มีคุณธรรม จริยธรรม ความมุ่งมั่น ตั้งใจ เสียสละ ในการดำเนินชีวิต

๔.๕) กลุ่มต้องมีความเข้าใจและปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายภายใต้กฎระเบียบ ข้อบังคับ ที่มีการพัฒนาแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

๔.๖) กลุ่มต้องมีการพัฒนาคุณธรรม ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ของสมาชิกกลุ่มและเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมและธุรกิจของกลุ่ม ภายใต้ความรับผิดชอบต่อสังคม

๔.๗) กลุ่มต้องมีการจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาองค์ความรู้ และแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาสมาชิกและการดำเนินงานของกลุ่ม

๔.๘) กลุ่มต้องมีการวางแผนการดำเนินงานเป็นขั้นตอนและต่อเนื่อง โดยการสร้างผู้นำแห่งการพัฒนา วิทยากรแกนนำ และเกษตรกรรุ่นใหม่ หรือผู้สืบทอดการดำเนินงาน

๔.๙) กลุ่มต้องมีการทำงานร่วมกันบนพื้นฐานแห่งกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิก ชุมชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

๔.๑๐) กลุ่มต้องมีการบริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ ลดการพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก สร้างประสิทธิภาพ การสื่อสารภายในกลุ่ม มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ตรวจสอบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อควบคุมคุณภาพสินค้า สร้างความมั่นใจต่อผู้บริโภค

๔.๑๑) กลุ่มต้องมีการบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน

๔.๑๒) กลุ่มต้องมีการพัฒนาคุณค่าของกลุ่มที่มีต่อสมาชิกและชุมชน เพื่อสร้างรายได้ ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔.๑๓) กลุ่มมีการเพิ่มประสิทธิภาพการติดต่อสื่อสารด้วยระบบ ๑) การสื่อสารภายในกลุ่มแบบ ๒ ทาง (Two way communication) เป็นการสื่อสารที่ผู้รับข้อมูลจะสามารถสื่อสารโต้ตอบกับผู้ให้ข้อมูลได้ ทั้งการสื่อสารแบบจากระดับบนไปสู่ระดับล่าง (Downward Communication) และการสื่อสารแบบจากระดับล่างขึ้นไปสู่ประธาน

กลุ่มหรือคณะกรรมการ (Upward Communication) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้นำและสมาชิกได้รับฟังและโต้ตอบ ชักถาม หรือแสดงความคิดเห็น ๒) การสื่อสารกับกลุ่มและเครือข่ายในแนวนอน (Horizontal Communication) ซึ่งเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลภายในกลุ่มกับกลุ่มและเครือข่ายอื่น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประสานงาน แลกเปลี่ยนข้อมูล ร่วมกันแก้ปัญหา และสร้างความเข้าใจร่วมกัน

๕) ผลการดำเนินงาน และความสอดคล้องระหว่างแผนกับการดำเนินงานของกลุ่ม พบว่า กลุ่มที่ทำการศึกษา มีการดำเนินงานตามแผนการดำเนินงานที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้แก่ แผนพัฒนาบุคคลและกลุ่ม แผนพัฒนาการผลิตและแปรรูป/ เทคโนโลยี แผนการตลาด แผนสืบค้น พัฒนาถ่ายทอดภูมิปัญญา แผนการเงิน และแผนเชื่อมโยงการผลิตกับการท่องเที่ยว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยผลการดำเนินงาน พบว่า กลุ่มส่วนใหญ่ใช้งบประมาณเพื่อดำเนินการตามแผนขั้นกับ ศักยภาพ และความพร้อมของกลุ่ม อย่างไรก็ตามกลุ่มเกษตรกรมีการบูรณาการร่วมกับหน่วยงานอื่นนอกจาก สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทั้งภาครัฐและเอกชน นอกจากนี้ภายในกลุ่มมีการระดมทุนเพื่อพัฒนา ต่อยอดการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า กลุ่มมากกว่าครึ่งที่ทำการศึกษามีการดำเนินการ จัดทำแผนงานในเชิงตั้งรับมากกว่าเชิงรุก ขาดการทำแผนดำเนินงานประจำปีที่ชัดเจน และขาดแผนงานล่วงหน้า ระยะ ๓ - ๕ ปี

๖) การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเกษตรกรและชุมชน พบว่า กลุ่มส่วนใหญ่มีการประชาสัมพันธ์ความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม โดยการร่วมงานแสดงสินค้าชุมชน งานประเพณี และการนำผลผลิตไปจำหน่าย ขณะเดียวกันได้เปิดโอกาสให้คนในชุมชนและผู้ที่สนใจสมัครเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม มีการให้คำปรึกษา แนะนำ และ สร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน โดยการสนับสนุนปัจจัยการผลิตหรือผลผลิต การมีส่วนร่วมจัดงานของชุมชน การบริจาค ช่วยเหลือสังคม การจำหน่ายผลผลิตปลอดภัยราคาถูก การร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ และการร่วมปลูกป่า การร่วมงานบุญประเพณีตามวัฒนธรรมท้องถิ่น การให้ความรู้ โดยเป็นศูนย์เรียนรู้และสาธิตกิจกรรมกลุ่มแก่เยาวชน เกษตรกร และผู้สนใจทั่วไป

๗) ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของกลุ่มเกษตรกร พบว่า กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการพัฒนา ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ประสบปัญหาขาดความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม ขาดการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการ ทำดำเนินกิจกรรมกลุ่ม ขาดการบริหารจัดการเงินทุน ขาดการจัดการระบบข้อมูลพื้นฐานและการพัฒนาช่องทาง การตลาด และขาดความรู้ทักษะการวิเคราะห์เพื่อจัดทำแผน สำหรับข้อเสนอแนะ ต้องการให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนากลุ่ม โดยการให้มีที่ปรึกษาช่วยแนะนำแก้ไขปัญหา การสนับสนุนเครื่องมืออุปกรณ์ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม รวมทั้งสนับสนุนองค์ความรู้โดยการจัดการฝึกอบรม ให้แก่สมาชิกในกลุ่ม

๗.๕ สรุปผลการศึกษาการจัดทำต้นแบบหรือแบบจำลอง (Model) การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้าน

จากการวิเคราะห์รูปแบบการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนา ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๕ จำนวน ๙ อนุภูมิภาค ซึ่งเป็นตัวแทนการดำเนินงานของศูนย์ ฯ ทั่วประเทศ สามารถสรุปรูปแบบการดำเนินงานได้ ๙ รูปแบบตามอนุภูมิภาค หลังจากนั้นคณะผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ร่วมกันสังเคราะห์รูปแบบ การดำเนินงานของทั้ง ๙ รูปแบบ เป็นแบบจำลอง (Model) ในภาพรวม (ดังภาพที่ ๑) ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

๑) ปัจจัยนำเข้า (input) คือ ปัจจัยสำคัญที่จำเป็นต้องใช้เป็นพลังในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งสามารถแบ่งปัจจัยนำเข้าได้เป็น ๒ องค์ประกอบหลัก คือ

๑.๑) แนวคิดในการดำเนินชีวิตและหลักการดำเนินงานสู่ความสำเร็จของปราชญ์ชาวบ้าน ประกอบด้วยแนวคิดที่สำคัญ ๖ ประการ คือ

- **น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำรงชีวิตและพัฒนาการเกษตร** หมายถึง การประยุกต์ ปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิตและการพัฒนาการเกษตร ทั้งด้านความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้ความระมัดระวัง รอบคอบ จากการนำความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมไปปรับใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัว

- **ยึดศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม** เป็นที่ตั้งสำหรับการดำเนินชีวิต ซึ่งประกอบด้วย ๑) การปฏิบัติตามศีล ๕ เพื่อลด ละ เลิกอบายมุขทั้งปวง ๒) การเข้าถึงอริยสัจ ๔ การมีอยู่ของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางไปสู่ความดับทุกข์ และ ๓) ยึดหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมประจำใจ เพื่อให้ตนดำเนินชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์

- **ทบทวนอดีต รู้จักตนเอง และทำแผนชีวิต** ภายใต้แนวคิด ย้อนมองรูปร่างของชีวิต แล้วทำแผนชีวิต อดุรุ่ม เพื่อสร้างรากฐานความมั่นคงให้แก่ตนเองและครอบครัว

- **พัฒนาภูมิปัญญา ความรู้** บนพื้นฐานของหลักทางวิทยาศาสตร์มุ่งสู่การพึ่งพาตนเองควบคู่การอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุล

- **ยึดกระบวนการมีส่วนร่วม** ที่มุ่งเน้นการทำงานด้วยจิตอาสา เสมอภาค เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

- **พัฒนาการถ่ายทอดความรู้ด้วยทฤษฎีผสมผสานการปฏิบัติ** โดยการทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นให้สัมผัส เพื่อเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๑.๒) องค์กรที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงาน พบว่า การที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และศูนย์ ฯ อื่น ๆ เพื่อเป็นแรงเสริมและผลักดันในการขับเคลื่อนการดำเนินให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒) กระบวนการ (process) คือ หลักและวิธีการขับเคลื่อนการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ให้บรรลุเป้าหมายและส่งผลกระทบต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และสังคม ซึ่งประกอบหลักการและวิธีการที่สำคัญ ดังนี้

๒.๑) **การบริหารจัดการภายในศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน** มีหลักการและวิธีการบริหารที่สำคัญ ๒ ส่วน โดยส่วนแรก คือ **หลักการบริหารจัดการ** โดยการยึดหลัก ๑) ธรรมาภิบาล เป็นแนวทางในการปกครอง การบริหารการจัดการ และการควบคุมดูแลการดำเนินงานให้เป้นไปในครรลองธรรม ๒) อิทธิบาท ๔ เป็นฐานหรือหนทางสู่ความสำเร็จ และ ๓) สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข และส่วนที่สอง คือ **วิธีการบริหารจัดการภายใน** ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

๒.๑.๑) **กำหนดแผนการดำเนินงานที่เป็นระบบ และชัดเจน** โดยการกำหนดเป้าหมายและแผนการดำเนินงานที่เป็นระบบและชัดเจนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

๒.๑.๒) **กำหนดโครงสร้าง ภูมูระเบียบ และเป้าหมายในการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน** โดยการกำหนดโครงสร้างอำนาจหน้าที่ พร้อมทั้งภูมูระเบียบเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานร่วมกันและมีเป้าหมายการทำงานที่ชัดเจน รวมทั้งมีการประสานงานหน่วยงานต่าง ๆ ภายใต้ภูมูระเบียบ ให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๑.๓) **พัฒนาสถานที่ บุคลากร หลักสูตร สื่อการเรียนรู้ และสร้างผู้สืบทอดอย่างต่อเนื่อง** เป็นการบริหารจัดการปัจจัยต่าง ๆ ที่สำคัญและจำเป็นต่อการสร้างการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการศึกษาอบรม ขณะเดียวกันต้องมีการคัดเลือก สรรหา และพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่เพื่อสร้างผู้สืบทอดการดำเนินงานศูนย์ ฯ

๒.๑.๔) **คนในชุมชนและหน่วยงานมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ** โดยการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ได้มีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมบริหารจัดการศูนย์ ฯ

๒.๑.๕) **แบ่งบทบาทหน้าที่ตามความถนัด** มีการแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบตามความถนัดและสมัครใจของแต่ละบุคคล

๒.๑.๖) **หลักประชาธิปไตย ความร่วมมือจากทุกฝ่าย** บุคลากรภายในศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านยึดหลักประชาธิปไตยในการอยู่ร่วมกัน คือ การรู้สิทธิและหน้าที่ทุกคนมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน และมีการสร้างความร่วมมือด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย

๒.๑.๗) **บูรณาการการดำเนินงานสู่ความสำเร็จ** มีการบูรณาการการดำเนินงานกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จ โดยมีการประสานงานกับบุคลากรทั้งภายในและภายนอกทุกภาคส่วน เพื่อให้ดำเนินงานสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

๒.๑.๘) **ประชุม ติดตาม ประเมินผล และพัฒนาการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ** โดยนำผลสรุปจากการติดตาม ประเมินผล และพัฒนาการดำเนินงาน จัดทำเป็นรายงานความก้าวหน้าเสนอให้สมาชิกทราบเพื่อหาแนวทางและวางแผนแก้ไขปัญหาและพัฒนาการดำเนินงานร่วมกัน

๒.๑.๙) **หลักการทำงานแบบโปร่งใส เปิดเผย และกระจายผลประโยชน์ อย่างเป็นธรรม** โดยการ จัดทำ จัดทำ และใช้จ่ายงบประมาณดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด และบรรลุวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ยังต้องมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่ทุกฝ่ายอย่างเสมอภาค เป็นธรรม และสามารถตรวจสอบการดำเนินงานได้ตลอดเวลา

๒.๒) **การบูรณาการกับกลุ่มและเครือข่าย** เป็นการพัฒนาการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยการดำเนินงานร่วมกับกลุ่มและเครือข่ายเพื่อสร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการจัดการให้เกิดแก่บุคคลเป้าหมาย ซึ่งมีหลักการบูรณาการใน ๒ แนวทาง ดังนี้

๒.๒.๑) การบูรณาการกับกลุ่มและเครือข่ายด้านการเรียนรู้ โดยการสร้างความร่วมมือในการจัดการเรียนรู้ผ่านวิธีการรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การร่วมลงมือปฏิบัติ การทำแปลงเรียนรู้/ สาธิต การศึกษาดูงาน การจัดประชุมกลุ่มและเครือข่าย การจัดสัมมนาวิชาการและการจัดนิทรรศการ เป็นต้น รวมทั้งยังมีการใช้สื่อต่าง ๆ ในการบูรณาการการเรียนรู้ร่วมกับกลุ่มและเครือข่าย ได้แก่ เอกสารเผยแพร่ สื่อสังคมออนไลน์ รายการวิทยุ และโทรทัศน์ ซึ่งจากการบูรณาการดังกล่าวจะช่วยทำให้ทุกฝ่ายเกิดการพัฒนาองค์ความรู้ รับผิดชอบต่อข้อมูลข่าวสาร และรู้ทันต่อสถานการณ์ และสามารถนำความรู้ไปถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่สนใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒.๒) การบูรณาการกับกลุ่มและเครือข่ายด้านการบริหารจัดการ โดยการสร้างความร่วมมือในการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านการประสานความร่วมมือและด้านการสนับสนุนการดำเนินงาน เพื่อขับเคลื่อนการทำงานในการถ่ายทอดความรู้แก่บุคคลเป้าหมาย ซึ่งสามารถแบ่งแยกออกได้เป็น ๓ ด้าน ดังนี้

- การบูรณาการด้านบุคลากร โดยการคัดเลือกผู้แทนจากกลุ่มและเครือข่ายเป็นคณะกรรมการในการทำงาน และเป็นวิทยากรของ พร้อมทั้งมีการพัฒนาและเปิดโอกาสให้เกษตรกรอาสาได้ร่วมเป็นวิทยากรหรือสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ขณะเดียวกันปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการ และสมาชิกศูนย์ ฯ มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและช่วยเหลือการจัดทำแผนปฏิบัติงานกลุ่มและเครือข่าย ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้จิตอาสา ความตั้งใจ ความเสียสละ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนของทุก ๆ ฝ่ายที่ร่วมบูรณาการ

- การบูรณาการกับกลุ่มและเครือข่ายด้านการประสานความร่วมมือ โดยศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจำเป็นต้องประสานความร่วมมือกับกลุ่มและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในระดับชุมชน ภูมิภาคและระดับประเทศ ในการขับเคลื่อนการดำเนินงานให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพในการแลกเปลี่ยนและใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพื่อสร้างการเรียนรู้และพัฒนาบุคคลเป้าหมายร่วมกัน ขณะเดียวกันจากการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นส่วนช่วยเสริมแรงการขับเคลื่อนการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และเกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

- การบูรณาการกับกลุ่มและเครือข่ายด้านสนับสนุนการดำเนินงาน เป็นการบูรณาการร่วมกันในการสนับสนุนซึ่งกันและกันในด้านข้อปรึกษา แนะนำ การจัดการความรู้ ความช่วยเหลือด้านบุคลากร และการสนับสนุนปัจจัยต่าง ๆ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่บุคคลเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม

๒.๓) **การพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชน** เป็นกระบวนการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ภายใต้ความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนให้สามารถใช้สร้างการเรียนรู้แก่คนในชุมชนและพัฒนาคุณภาพชีวิตจากความรู้ที่ได้รับภายใต้แนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถดำเนินการได้ ดังนี้

- **การพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนด้านความรู้** เป็นการต่อยอดทุนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตแปรรูป หัตถกรรม สมุนไพร ที่อยู่อาศัย ประเพณี ความเชื่อ ฯลฯ โดยเริ่มจากการสืบค้นภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อศึกษาและพัฒนาสร้างเป็นองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ประโยชน์ หลังจากนั้นจึงดำเนินการพัฒนาสู่การถ่ายทอดความรู้ผ่านฐานการเรียนรู้หรือการสาธิตวิธี และผลิตภัณฑ์ของชุมชน ภายหลังเมื่อเกิดกระบวนการจัดการความรู้ร่วมกับบุคลากรภายในและภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องก็จะสามารถพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่จากองค์ความรู้เดิม ซึ่งจะเป็นวัฏจักรแห่งการพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนตลอดไป

- **การพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนด้านทรัพยากรมนุษย์** เป็นการต่อยอดทางด้านทุนทางทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ในชุมชนผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ โดยไม่จำกัดอายุ เพศ การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ และตำแหน่งทางสังคม ซึ่งนอกจากช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมที่สร้างความภาคภูมิใจ ศรัทธา และความเชื่อมั่นต่อการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์และปฏิบัติแล้ว ยังส่งผลให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เกิดจากความร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนได้รับการพัฒนาและช่วยเหลือในการถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้อีกด้วย

- **การพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนด้านสังคม** เป็นการพัฒนาสภาพทางสังคมที่เป็นอยู่ในชุมชนปัจจุบันให้เกิดการทำงานร่วมกันในลักษณะของกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้ เนื่องจากในสภาพปัจจุบันเกษตรกรมีวิถีการทำงานเกษตรและดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาแต่ปัจจัยภายนอกเป็นหลัก ทำให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านต้องดำเนินการพัฒนาต่อยอดทุนทางสังคมโดยเริ่มตั้งแต่การให้ความรู้คนในชุมชนเพื่อพัฒนาให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ การส่งเสริมเกษตรกรรุ่นใหม่และเกษตรกรอาสาเป็นผู้นำที่รักอาชีพเกษตรกรรม รักถิ่นฐานบ้านเกิด พร้อมทั้งส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย แห่งการเรียนรู้และพัฒนาการดำเนินงานของศูนย์ ฯ ต่อไป

- **การพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** โดยศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาด้วยการนำวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ในชุมชนพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน โดยที่เห็นได้ชัดเจน คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการนำประเพณีความเชื่อ ได้แก่ ประเพณีบวชป่า ดอนปู่ตาปลูกป่ารักษาป่า พิธีสู่ขวัญข้าว บุญแรกนาขวัญ บุญประดับดิน การเลี้ยงผีขุนน้ำ ฯลฯ ใช้เป็นกิจกรรมในการสร้างการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชนได้เกิดความตระหนักจิตสำนึก และความร่วมมือในการพัฒนาสู่การจัดตั้งกลุ่มและเครือข่ายการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแล้วศูนย์ ฯ ยังเป็นผู้นำในการส่งเสริมการปลูกป่า ๓ อย่างประโยชน์ ๔ อย่าง ซึ่งเป็นป่าเศรษฐกิจในพื้นที่ทำกินของเกษตรกรที่สามารถพัฒนาสู่มิติของการออมสะสมเพื่อสร้างความมั่นคงในครัวเรือนได้เป็นอย่างดี สำหรับการต่อยอดทุนของชุมชนในด้านการอนุรักษ์ดินและการรักษาความหลากหลาย

ทางชีวภาพเป็นสิ่งที่ศูนย์ ฯ ให้ความสำคัญ และตระหนักถึงสาเหตุของปัญหาที่ทำให้สภาพของดินเสื่อมโทรม และขาดความอุดมสมบูรณ์ โดยศูนย์ ฯ ได้การเผยแพร่การทำการเกษตรแบบผสมผสานตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ชุมชน ซึ่งจะส่งผลต่อการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและการเกื้อกูลกันของระบบนิเวศ สำหรับด้านการต่อยอดทุนชุมชนในการอนุรักษ์น้ำ เกิดจากศูนย์ ฯ ร่วมกับชุมชนศึกษาปัญหาและเผยแพร่ความรู้แก่ชุมชน รวมทั้งการจัดทำแผนชุมชน เพื่อการอนุรักษ์น้ำ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ ดิน น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพที่กล่าวมาเป็นสิ่งสำคัญที่ศูนย์ ฯ นำมาใช้ในการขับเคลื่อนกระบวนการดำเนินงานของศูนย์ ฯ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่บุคคลเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

จากที่กล่าวถึงการขับเคลื่อนการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในแบบจำลอง (Model) ข้างต้น (ดังภาพที่ ๑) สามารถสรุปได้ว่า ศูนย์ ฯ นอกจากมีปัจจัยนำเข้า (Input) ที่สำคัญ ๒ องค์ประกอบ คือ แนวคิดการดำเนินงานสู่ความสำเร็จของปราชญ์ชาวบ้าน และการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชนอย่างมีประสิทธิภาพ ศูนย์ ฯ ยังต้องมีกระบวนการ (Process) ขับเคลื่อนการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ ๓ ด้าน ได้แก่ กระบวนการด้านหลักสำคัญ ๔ ประการในการบริหารจัดการภายในศูนย์ กระบวนการด้านการบูรณาการกับกลุ่มและเครือข่าย และกระบวนการขับเคลื่อนการดำเนินงานประการสุดท้าย คือ กระบวนการด้านการพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชน ในด้านทุนความรู้ ทุนทรัพยากรมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจากการดำเนินการตามกระบวนการทั้งหมดดังกล่าวจะทำให้ศูนย์ ฯ สามารถพึ่งพาตนเองได้ เกิดความร่วมมือในการทำงานเป็นกลุ่มและเครือข่าย รวมทั้งเกิดการสร้างแนวทางการเรียนรู้ให้สามารถพัฒนาตามแนวทางพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่อย่างเป็นขั้นตอนจากขั้นที่ ๑ ขั้นที่ ๒ และ ขั้นที่ ๓ และส่งผลให้เป็นศูนย์ ฯ แห่งการสร้างการเรียนรู้ในชุมชนและสังคมอย่างยั่งยืน

๓) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น (Output) จากกระบวนการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับบุคคลเป้าหมาย และคนในชุมชน คือ การพัฒนาความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) และทัศนคติ (Attitude) เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรของศูนย์ ฯ ซึ่งสามารถสรุป ได้ดังนี้

๓.๑ ด้านการพัฒนาความรู้ (Knowledge) พบว่า จากการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนา ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ เกษตรกรทั่วไปส่วนใหญ่ (ร้อยละ ๕๔.๔๘) มีความรู้ความเข้าใจด้านแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับดี ขณะที่มีความรู้ความเข้าใจในวิชาชีพเฉพาะด้านการเกษตรทั่วไปในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง สอดคล้องกับการประเมินผลการดำเนินงานโครงการ ฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔ ที่พบว่า เกษตรกรทั่วไปส่วนใหญ่ (ร้อยละ ๔๗.๒๗) มีความรู้ความเข้าใจด้านแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับดี และมีความรู้ความเข้าใจในวิชาชีพเฉพาะด้านการเกษตรในภาพรวมในระดับปานกลาง โดยผลการศึกษาในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ระดับความรู้ความเข้าใจทั้งด้านหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และวิชาชีพเฉพาะสูงกว่าในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ที่ผ่านมามากน้อย ทั้งนี้อาจเป็นผลเนื่องมาจากความแตกต่างในด้านความพร้อมและการดำเนินงานของศูนย์ ฯ รวมทั้งเกษตรกรผู้เรียนที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ และแต่ละปี

๓.๒ ด้านการพัฒนาทักษะ (Skill) จากการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ พบว่า เกษตรกรทั่วไปส่วนใหญ่ (ร้อยละ ๙๘.๓๗) ได้นำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ ปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน เช่นเดียวกับผลการประเมินผลการดำเนินงานโครงการ ฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔ และจากการศึกษาเกษตรกรทั่วไปที่ผ่านการฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔ พบว่า จากการประยุกต์ ปฏิบัติตามความรู้ และทักษะตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับการพัฒนาจากศูนย์ ฯ ได้ทำให้เกษตรกรทั่วไปมีรายจ่ายในการทำการเกษตรลดลง เฉลี่ย ๑๑,๖๖๑ บาทต่อปี

จากการลดค่าเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ปรับปรุงโครงสร้างดินและสารเคมีป้องกันกำจัดแมลง มีรายจ่ายในครัวเรือนลดลง เฉลี่ย ๗,๘๖๓ บาทต่อปี จากการปลูกผักสวนครัว ทำน้ำยาเอนกประสงค์ เลี้ยงสัตว์ และทำบัญชีครัวเรือน มีเงินออมสะสมเฉลี่ย ๒๒,๓๐๘ บาทต่อปี ซึ่งจากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า การที่เกษตรกรมีรายจ่ายลดลง มีเงินออมสะสมเพื่อใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการที่เกษตรกรได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะในการทำการเกษตร และการดำรงชีวิตจากศูนย์ ฯ ผ่านกระบวนการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

๓.๓ ด้านทัศนคติ (Attitude) จากการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ พบว่า ก่อนได้รับการถ่ายทอดความรู้จากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านสมาชิกกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่มีความศรัทธาและเชื่อมั่นน้อยต่อแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ศูนย์ ฯ นำมาส่งเสริม เผยแพร่ และไม่มั่นใจในตัวปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิก หลังได้รับความรู้จากศูนย์ ฯ สมาชิกกลุ่มเกษตรกรมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ ปฏิบัติ เกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัวปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกที่เป็นต้นแบบในการนำความรู้ไปประยุกต์ ปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับผลการศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณจากเกษตรกรทั่วไปที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์ ฯ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยหลังผ่านการฝึกอบรมเกษตรกรทั่วไปมีทัศนคติด้านความพึงพอใจต่อความรู้และประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านและคณะวิทยากรในระดับมากที่สุด (๔.๕๐ คะแนน) และมีความคิดเห็นที่สามารถนำความรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติได้ในระดับง่าย (๓.๖๐ คะแนน) ดังนั้น จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่าเกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหลังจากที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากศูนย์ ฯ ซึ่งส่งผลให้เกษตรกรเกิดการยอมรับและเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิก และการดำเนินงานของศูนย์ ฯ

๔) ผลกระทบ (Outcome) ที่เกิดขึ้นจากการบูรณาการการขับเคลื่อนการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สามารถจำแนกได้ ดังนี้

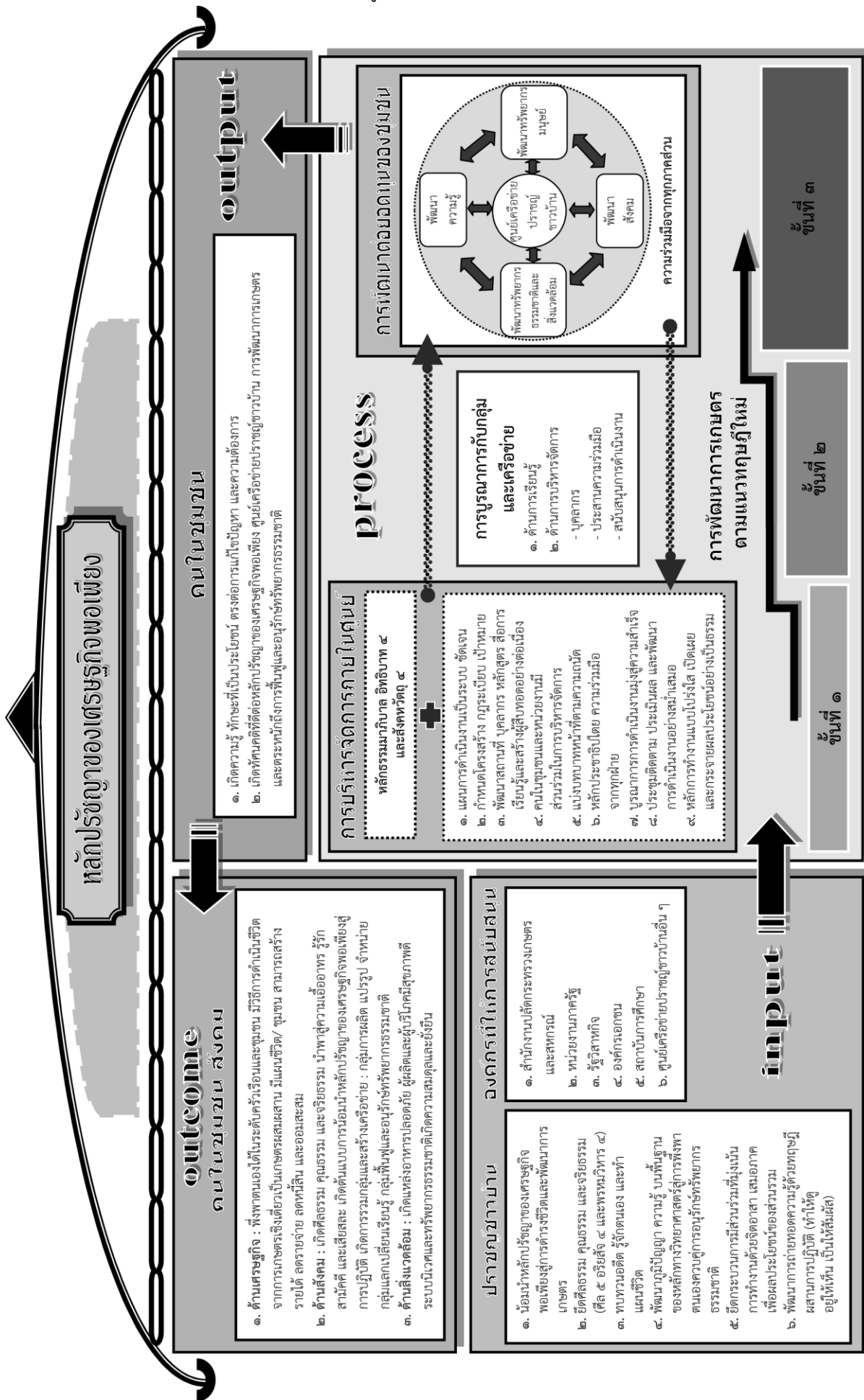
ด้านเศรษฐกิจ ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับครัวเรือนและชุมชน โดยการสร้างรายได้ ลดรายจ่าย ลดหนี้สิน และออมสะสมเพื่อใช้จ่ายในยามจำเป็น จากการนำความรู้และทักษะที่ได้รับสู่การประยุกต์และปฏิบัติตามแผนชีวิตและแผนชุมชนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมทั้งได้ปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรผสมผสานเพื่อสร้างความยั่งยืนในการประกอบอาชีพทางการเกษตร

ด้านสังคม ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม นำพาสู่ความเอื้ออาทร รู้รักสามัคคี และเสียสละ ในวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งส่งผลให้เกิดต้นแบบการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ เกิดการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายกลุ่มการผลิต แปรรูป จำหน่าย กลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกลุ่มฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านสิ่งแวดล้อม ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มีแหล่งอาหารปลอดภัย ผู้บริโภค ผู้ผลิตมีสุขภาพดี จากการลด ละ เลิกใช้สารเคมี ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติเกิดความสมดุลและยั่งยืน

ภาพที่ ๑ แบบจำลอง (Model) การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายประชาชน

๘. อภิปรายผลการศึกษา

๘.๑ จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรทั่วไปและเกษตรกรอาสาที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย
ปราชญ์ชาวบ้าน ในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๕ พบว่า

- เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลมีอายุเฉลี่ยค่อนข้างสูง คือ ๕๕ ปี เมื่อเทียบกับผลการศึกษาในปีที่ผ่านมาเกษตรกรมีอายุ
เฉลี่ยเพียง ๔๙ ปี ขณะที่เกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ ๕๔.๑๕) มีการศึกษาระดับประถมศึกษาและต่ำกว่า
ซึ่งจะเห็นได้ว่าแนวโน้มอายุของเกษตรกรที่สูงขึ้น และระดับการศึกษาที่คงที่ จะส่งผลต่อการพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่
และบุคลากรที่จะทดแทนปราชญ์ชาวบ้านที่มีอายุมากขึ้น ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรกำหนดนโยบายเฉพาะ
เพื่อสนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่จากเกษตรกรที่มีอายุต่ำกว่า ๖๐ ปี (เกษตรกรร้อยละ ๘๒.๒๕ มีอายุต่ำกว่า
๖๐ ปี) โดยไม่จำกัดระดับการศึกษา และมีความตั้งใจ เสียสละ เชื้อมนั้นและศรัทธาต่อการปฏิบัติตามหลักปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาเป็นเกษตรกรอาสา และปราชญ์ชาวบ้าน โดยการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาคุณภาพ
ชีวิตอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ (Life Long Learning) เพื่อพัฒนาเกษตรกรตามแนวทางการพัฒนาการเกษตร
ตามแนวทฤษฎีใหม่ ขณะเดียวกันการพัฒนาการจัดการศึกษาดังกล่าวยังเป็นการเปิดโอกาสให้เกษตรกรรุ่นใหม่
ที่มีความประสงค์จะเพิ่มวุฒิการศึกษาได้พัฒนาความรู้ความสามารถเพื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาต่อไป

- เกษตรกรมีพื้นที่ถือครองน้อยกว่าครัวเรือนละ ๑๐ ไร่ และขนาดที่ดินทำกินต้องถูกแบ่งแยกเป็นแปลงย่อย
ให้แก่บุตรหลานในอนาคต ซึ่งแนวทางการสร้างการเรียนรู้ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่สอดคล้องกับ
ปัญหาดังกล่าว คือ การส่งเสริมการทำเกษตรแบบประณีต (Intensive Farming) ในพื้นที่ทำการเกษตรต้นแบบ
ขนาดเล็ก ภายใต้หลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ เนื่องจากเกษตรกรสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติได้ทันที ใช้ปัจจัย
การผลิตน้อย เรียนรู้ได้รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับการทำการเกษตรแบบประณีต ๑ ไร่
(พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย) เช่นเดียวกับต้นแบบการเรียนรู้ แปลงปลัดหนึ่ ๑ ไร่ ๓ ไร่ ๕ ไร่ และแปลงปลัดหนึ่ ๓ ไร่
ใกล้เกษียณ (สมศักดิ์ เครือวัลย์)

๘.๒ จากการศึกษาผลการประเมินระดับความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการนำองค์ความรู้ไปประยุกต์
ปฏิบัติใช้ ความพึงพอใจของเกษตรกรทั่วไปที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในปีงบประมาณ
พ.ศ. ๒๕๕๕ พบว่า

- ด้านความรู้ ความเข้าใจ เกษตรกรทั่วไปมีระดับความรู้ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนสูงที่สุด
รองลงมา ได้แก่ การลดต้นทุนการผลิต การเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ และการทำนํ้ายา
เอนกประสงค์ ตามลำดับ สอดคล้องกับผลการศึกษากการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย
ปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ ซึ่งจากผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงประโยชน์และความสำคัญ
ของวิชาเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำบัญชีครัวเรือนที่ทำให้เกษตรกรมองเห็นปัญหา และการนำไปใช้ในการ
วางแผนชีวิต ขณะที่วิชาอื่น ๆ เป็นแนวทางปฏิบัติสำคัญในการแก้ไขปัญหา ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาตนเองในการทำ
การเกษตรและดำรงชีวิตประจำวัน ดังนั้น ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำองค์ความรู้
เหล่านี้ไปส่งเสริมและขยายผลให้แก่เกษตรกรมากขึ้น นอกจากนี้จากการประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจใน
รายวิชา พบว่า ในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ มีรายวิชาที่ศูนย์ ฯ ควรปรับปรุงการถ่ายทอดความรู้ คือ
วิชาการเลี้ยงปลา และการฝึกทำเชื้อเห็ด ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษากการประเมินผลโครงการ ฯ ปีงบประมาณ
พ.ศ. ๒๕๕๔ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าวิชาเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยการฝึกปฏิบัติ การถ่ายทอดเป็นรูปธรรม และอาศัย
ระยะเวลาในการเรียนรู้ ดังนั้นควรมีการศึกษารายละเอียดของปัญหาของรายวิชาการเลี้ยงปลาและ การฝึกทำเชื้อเห็ด
เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนรู้ของศูนย์ ฯ ต่อไป

- ด้านการนำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ พบว่า เกษตรกรเกือบทั้งหมด (ร้อยละ ๙๘.๓๗) นำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ และมีความพึงพอใจต่อการจัดฝึกอบรมในระดับมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๔ ที่พบว่า เกษตรกรสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ ปฏิบัติใช้ได้ในระดับเดียวกัน (ร้อยละ ๙๘.๘๑) ซึ่งจะเห็นได้ว่าการดำเนินการจัดฝึกอบรมโดยศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีประสิทธิภาพ โดยสามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการได้ ดังนั้น จึงควรที่จะมีการนำรูปแบบและวิธีการจัดการเรียนรู้ตามรายวิชา และการจัดการฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ไปใช้เป็นตัวช่วยในการจัดการเรียนรู้ให้แก่ศูนย์ ฯ อื่น ๆ ต่อไป

- ด้านปัญหาและข้อเสนอแนะ พบว่า เกษตรกรบางส่วนเสนอแนะให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านควรมีการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรแต่ละกลุ่มและเน้นการฝึกปฏิบัติให้มากขึ้น ขณะเดียวกันปราชญ์ชาวบ้านและวิทยากรควรได้รับการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างเสริมองค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ สอดคล้องกับข้อเสนอแนะจากสรุปผลการทำประชาพิจารณ์ผลการศึกษาโครงการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการ ฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔ ซึ่งเสนอแนะว่า ศูนย์ ฯ แต่ละแห่งมุ่งถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมือนเดิมโดยไม่ได้มีการพัฒนา อาจส่งผลกระทบต่อความต้องการการเรียนรู้ของเกษตรกรในอนาคต ดังนั้นสิ่งที่ต้องตระหนักในการถ่ายทอดความรู้ของศูนย์ ฯ คือการพัฒนาองค์ความรู้ กระบวนการและรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ที่มีคุณภาพ และประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมทางด้านศักยภาพของคนในการรับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเปิดเสรีอาเซียน (AEC) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ สำหรับแนวทางพัฒนาที่สำคัญในการพัฒนาปราชญ์ชาวบ้าน วิทยากร และการทำงานของศูนย์ ฯ คือ การบูรณาการการพัฒนาองค์ความรู้ และทักษะร่วมกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ในการพัฒนาให้ศูนย์ ฯ เป็นองค์กรภาคประชาชนที่สามารถจัดการศึกษา และฝึกอบรมแก่เกษตรกรให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๘.๓ จากการศึกษาผลการนำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ของเกษตรกรทั่วไปที่ผ่านการฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔ และเกษตรกรอาสาที่ผ่านการฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑ - ๒๕๕๓ พบว่า เกษตรกรทั่วไปและเกษตรกรอาสา มีรายจ่ายทางการเกษตรและรายจ่ายในชีวิตประจำวันลดลงเฉลี่ย ๑๑,๖๒๖ บาทต่อปี และ ๙,๗๖๓ บาทต่อปี ซึ่งจำนวนรายจ่ายที่ลดลงใกล้เคียงกับผลการศึกษการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔ และเมื่อพิจารณาด้านรายจ่ายในชีวิตประจำวัน พบว่า เกษตรกรอาสา มีรายจ่ายเฉลี่ยลดลงมากกว่าเกษตรกรทั่วไปถึงประมาณร้อยละ ๓๒ ทั้งนี้อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่เกษตรกรอาสาส่วนมาก (ร้อยละ ๕๔.๓๘) มีการจัดการผลผลิตที่ดีกว่าเกษตรกรทั่วไปในด้านของการนำผลผลิตไปใช้เอง และบางส่วนแบ่งปันให้เพื่อนบ้านหรือชุมชน เมื่อเหลือจึงนำไปจำหน่าย แต่เกษตรกรทั่วไปนั้นมีการจัดการผลผลิตในลักษณะเดียวกันเพียงบางส่วน (ร้อยละ ๒๓.๗๗) สำหรับด้านการออม พบว่า เกษตรกรอาสา มีเงินออมเฉลี่ย ๑๑,๖๖๒ บาท/ปี ขณะที่เกษตรกรทั่วไปมีเพียง ๗,๘๖๓ บาท/ปี และเกษตรกรอาสา มีรูปแบบการออมในลักษณะของการทำประกันชีวิตและ การปลูกป่ามากกว่าเกษตรกรทั่วไปอย่างเห็นได้ชัดเจน ซึ่งการออมของเกษตรกรอาสาในลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อสวัสดิการและความมั่นคงของชีวิตในอนาคตที่ดีกว่าเกษตรกรทั่วไป ดังนั้นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงควรส่งเสริมให้เกษตรกรทั่วไปที่ผ่านการฝึกอบรมมาแล้วครั้งหนึ่ง มีการจัดการผลผลิตหรือแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มให้มากขึ้น ขณะเดียวกันควรมีการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อดำเนินการด้านการประกันสังคม หรือประกันชีวิต รวมทั้งการออมสะสมในลักษณะของการปลูกป่าเพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตและเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน

นอกจากนั้นจากการศึกษายังพบว่า จากการได้รับการคัดเลือกให้เป็นเกษตรกรอาสา ได้ส่งผลให้เกษตรกรเกิดความภาคภูมิใจที่สามารถลดรายจ่ายและมีเงินออมสะสมมากขึ้น พร้อมทั้งปราชญ์ชาวบ้านยังให้ความไว้วางใจในการเข้าร่วมเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้กับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และจากการถ่ายทอดความรู้ของเกษตรกรอาสาในชุมชน พบว่า องค์ความรู้ที่ได้รับความสนใจมาก ได้แก่ การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การปลูกผักสวนครัว การทำน้ำยาเอนกประสงค์ การทำเกษตรผสมผสาน และการขยายพันธุ์พืช ทั้งนี้เนื่องจากวิชาเหล่านี้มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนโดยตรง และสามารถหาวัตถุดิบในไร่นามาประยุกต์ใช้ได้ ต้นทุนไม่สูง วิธีการทำไม่ยุ่งยากซับซ้อน สามารถลดต้นทุนและเห็นผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นศูนย์ ฯ และเกษตรกรอาสาจึงควรพัฒนาองค์ความรู้เหล่านี้มากขึ้นด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้เป็นที่ยอมรับ เหมาะสมกับทุนของชุมชน และสภาพที่แตกต่างกันไปตามสภาพภูมินิเวศและภูมิสังคม

๘.๔ จากการศึกษาการดำเนินงานที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ พบว่า แนวคิดในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของกลุ่ม ประกอบด้วย ๑๓ องค์ประกอบ ดังนี้ ๑) ทักษะที่ดีของกลุ่มที่มีต่อศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ๒) การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การประยุกต์ ปฏิบัติ ๓) การบริหารจัดการกลุ่มด้วยความเสมอภาค ทัดเทียม และแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ๔) การสรรหาและได้มาซึ่งผู้นำและคณะกรรมการ ๕) ความเข้าใจและการปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ ๖) การพัฒนาคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และความสามัคคี ๗) การจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาองค์ความรู้ แสวงหาความรู้ ๘) การวางแผนการดำเนินงานเป็นขั้นตอนและต่อเนื่อง ๙) ทำงานร่วมกันบนพื้นฐานกระบวนการมีส่วนร่วม ๑๐) การบริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ ๑๑) การบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ๑๒) การพัฒนาคุณค่าของกลุ่มที่มีต่อสมาชิกและชุมชน ๑๓) การเพิ่มประสิทธิภาพการติดต่อสื่อสารภายในกลุ่มด้วยระบบการสื่อสารภายในกลุ่มแบบ ๒ ทาง (Two way communication) และการสื่อสารภายนอกกลุ่มกับกลุ่มและเครือข่ายในแนวนอน (Horizontal Communication) และจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบที่ ๑ ถึง ๑๒ โดยผู้เชี่ยวชาญ พบว่า การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มและเครือข่ายหรือกล่าวได้ว่าเป็นส่วนช่วยเสริมในองค์ประกอบทั้ง ๑๒ ข้อ เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มและเครือข่าย จึงควรมีการเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารภายในกลุ่มที่เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two way Communication) และให้ความสำคัญกับสถานะของสมาชิกในเครือข่ายที่ควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะหุ้นส่วน (Partner) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (Horizontal Relationship) คือ ความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (Vertical Relationship) ในลักษณะเจ้านายกับลูกน้อง

ด้านแผนงานและผลการดำเนินงาน พบว่า กลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ มีการดำเนินงานตามแผนงานที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้แก่ แผนพัฒนาบุคคลและกลุ่ม แผนพัฒนาการผลิตและแปรรูป/ เทคโนโลยี แผนการตลาด แผนสืบค้นพัฒนาถ่ายทอดภูมิปัญญา แผนการเงิน และแผนเชื่อมโยงการผลิตกับการท่องเที่ยว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งผลการดำเนินงาน พบว่า ประสิทธิภาพการดำเนินการตามแผนงานขึ้นกับอยู่กับศักยภาพและความพร้อมของกลุ่ม แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มเกษตรกรได้มีการบูรณาการการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานอื่นนอกแผนงานที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกลุ่มเกษตรกรเกือบทั้งหมดได้บูรณาการการทำงานและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่อยู่ในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น รวมทั้งได้มีการระดมทุนภายในกลุ่มเพื่อพัฒนาต่อยอดการดำเนินกิจกรรมกลุ่มด้านต่าง ๆ นอกจากนั้นจากการศึกษายังพบว่า กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการมากกว่าครึ่งมีการดำเนินการในเชิงตั้งรับมากกว่าเชิงรุก โดยการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ขาดการทำแผนดำเนินงานประจำปีที่ชัดเจนและขาดแผนงานล่วงหน้าระยะ ๓ - ๕ ปี ดังนั้น ศูนย์ ฯ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมความรู้ด้านบูรณาการการดำเนินการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคาม (SWOT) และการจัดทำแผนงานระยะยาวให้แก่กลุ่มเกษตรกร

ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ พบว่า กลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ประสบปัญหาขาดการบริหารจัดการกลุ่ม ขาดการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการทำกิจกรรมขาดการบริหารจัดการแหล่งเงินทุน ขาดการจัดการระบบข้อมูลพื้นฐานและการพัฒนาช่องทางการตลาด และขาดความรู้ทักษะการวิเคราะห์เพื่อจัดทำแผนงาน สำหรับข้อเสนอแนะนั้น กลุ่มเกษตรกรต้องการให้หน่วยงานที่รับผิดชอบและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนา กลุ่ม โดยการให้มีผู้เชี่ยวชาญเป็นที่ปรึกษาช่วยแนะนำ แก้ไขปัญหา การสนับสนุนเครื่องมืออุปกรณ์ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม รวมทั้งสนับสนุนองค์ความรู้โดยการจัดฝึกอบรมให้แก่สมาชิกกลุ่ม และจากการศึกษาายังพบว่า มีกลุ่มเกษตรกรไม่น้อยกว่าร้อยละ ๕๐ ที่ดำเนินการศึกษา ประสบปัญหาด้านการบริหารจัดการและความร่วมมือของสมาชิกในการทำกิจกรรมกลุ่ม ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่มให้แก่ผู้นำและสมาชิกกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ฯ เพื่อให้ผู้นำและสมาชิกกลุ่มรู้จักสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบ พร้อมทั้งเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นเรื่องสำคัญ

๘.๕ จากการศึกษาการจัดทำต้นแบบหรือแบบจำลอง (Model) การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า รูปแบบการดำเนินงานของศูนย์ ฯ ในแต่ละอนุภูมิภาคนั้นมีลักษณะโครงสร้าง และองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกันในรูปแบบเชิงระบบ ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต และข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อม โดยมีปัจจัยต่าง ๆ ในแต่ละองค์ประกอบที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพเศรษฐกิจ และสังคม ได้แก่ ความแตกต่างกันในด้านแนวคิดและปรัชญาการทำงานของปราชญ์ชาวบ้าน องค์การที่ให้การสนับสนุนทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง วิธีการบริหารจัดการภายในศูนย์ ฯ วิธีการสร้างการบูรณาการกับกลุ่มและเครือข่าย และวิธีการพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชน เช่นเดียวกับผลลัพธ์ (Output) และผลกระทบที่ได้ (Outcome) ของรูปแบบการดำเนินงานของทุกอนุภูมิภาคจะมีลักษณะคล้ายคลึง โดยด้านผลลัพธ์ (Output) ที่ได้จากการดำเนินงานของศูนย์ ฯ คือ การสร้างความรู้ พัฒนาทักษะการปฏิบัติ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ขณะที่ด้านผลกระทบ (Outcome) เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นหลังจากวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากการดำเนินงานของศูนย์ ฯ จากทุกอนุภูมิภาคเพื่อสรุปเป็นแบบจำลองภาพรวม (ดังภาพที่ ๑) จะเห็นได้ว่าแบบจำลองนี้มีคุณลักษณะที่ดี คือ สามารถแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ อย่างมีโครงสร้าง และสามารถใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้น พร้อมทั้งแสดงให้เห็นเหตุและผลของเรื่องที่ศึกษา และสามารถสร้างมโนทัศน์รวมถึงความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งจากผลการสรุปดังกล่าวสามารถแยกการอธิบายแบบจำลองออกเป็นส่วนต่าง ๆ ได้ ดังนี้

๑) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) และกระบวนการ (Process) ในการบริหารจัดการภายในศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เข้มแข็งและประสบความสำเร็จ พบว่า แนวคิดและหลักปรัชญาการทำงานของปราชญ์ชาวบ้านนั้นมีองค์ประกอบสำคัญ คือ การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ คุณธรรม จริยธรรม หลักการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม การสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน การเชื่อมโยงบูรณาการ และความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษา การประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ซึ่งกล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับผลสำเร็จของโครงการพัฒนาศูนย์ ฯ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน วิทยากร เกษตรกร เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมของชุมชน งบประมาณ นโยบายภาครัฐ และการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายของศูนย์ ฯ แต่ด้านความแตกต่าง คือ ผลการศึกษาด้านปัจจัยนำเข้า (Input) และกระบวนการ (Process) ของแบบจำลองดังกล่าว จะแสดงถึงแนวคิดและหลักปรัชญาที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ในการดำเนินการมากกว่า คือ มีการวิเคราะห์ตนเองและจัดทำแผนชีวิต รวมทั้งยึดหลักพัฒนาการเรียนรู้โดยเน้นการปฏิบัติ เช่นเดียวกับด้านวิธีการบริหารจัดการภายในศูนย์ ฯ ที่แสดงให้เห็นถึงรายละเอียดของหลักการ และวิธีการบริหารจัดการภายในอย่างชัดเจน ข้อแตกต่างประการสุดท้ายของการศึกษาวิจัย คือ ในการศึกษาและประเมินผลโครงการ ฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ ไม่ได้ศึกษาถึงนโยบายภาครัฐที่จะส่งผลกระทบต่อการทำงานของศูนย์ ฯ ดังนั้นเมื่อนำแบบจำลอง (Model) ไปใช้ในการวิเคราะห์การดำเนินงานจึงควรคำนึงถึงปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของศูนย์ ฯ

๒) ด้านผลที่ได้รับ (Output) และผลกระทบที่เกิดขึ้นในแบบจำลอง (Outcome) พบว่า การศึกษาด้านผลลัพธ์ (Output) มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาโครงการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑ ถึง ๒๕๕๔ โดยผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมส่วนใหญ่มีระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับดี มีความพึงพอใจต่อการจัดการฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในระดับมากที่สุด ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ด้านหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามรูปแบบของศูนย์ ฯ ที่ทำการศึกษาก็ทำได้ดีและเหมาะสม สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบในการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างไรก็ตามมีเกษตรกรส่วนน้อย (ร้อยละ ๘-๑๖) ที่เข้ารับการฝึกอบรม เกิดความรู้และความเข้าใจหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับที่ควรปรับปรุง ดังนั้น ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินการถ่ายทอดความรู้ของศูนย์ ฯ

๓) ด้านผลกระทบ (Outcome) ที่เกิดขึ้นในแบบจำลอง (Model) พบว่า มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ และ ๒๕๕๕ โดยผู้ผ่านการฝึกอบรม ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ร้อยละ ๘๘.๘๑ และปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ร้อยละ ๘๓.๒๒ ได้นำความรู้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลกระทบต่อด้านเศรษฐกิจของเกษตรกรและคนในชุมชน โดยสามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และมีการออมสะสมให้แก่ครัวเรือน ทำให้เกษตรกรสามารถพัฒนาสู่ขั้นการพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางการพัฒนาตามเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ และเกิดเป็นบุคคลต้นแบบที่ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการทำการเกษตรและทัศนคติการดำเนินชีวิตสู่แนวทางของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านสังคม ส่งผลกระทบให้มีการรวมกลุ่มเกษตรกรและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ การผลิต การแปรรูป และการจัดจำหน่าย ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของโครงการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการ ฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔ พบว่า ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม โดยการปฏิบัติตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาพรวมของประเทศจากการจัดตั้งกลุ่มผ่านการดำเนินงานด้านการเรียนรู้และพัฒนาที่เชื่อมโยงกับศูนย์ ฯ ส่งผลให้เกิดกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็งจนสามารถจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือกลุ่มธุรกิจชุมชนที่สอดคล้องกับแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเฉลี่ย ๑ กลุ่มต่อ ๑ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ดังนั้นรูปแบบการดำเนินงานตามแบบจำลอง (Mode) ของศูนย์ ฯ จึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างผลกระทบ (Outcome) ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๒ และขั้นที่ ๓ ได้ แต่อย่างไรก็ตามหน่วยงานที่นำแบบจำลองนี้ไปประยุกต์ใช้ควรนำปัจจัยด้านความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเป็นข้อจำกัดของกลุ่มที่ทำการศึกษาไปพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ผลกระทบ ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านส่งผลกระทบต่อผู้ผ่านการฝึกอบรม และกลุ่มเครือข่ายในด้านการเป็นแหล่งผลิตอาหารที่ปลอดภัย ซึ่งส่งผลดีต่อด้านสุขภาพของเกษตรกรและในชุมชน นอกจากนั้นความรู้ที่ได้รับจากการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของโครงการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔ ว่าผลการปฏิบัติตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ รวมทั้งการผลิตและการบริโภคอาหารปลอดภัย ซึ่งส่งผลดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนในชุมชน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและชุมชน จึงควรนำแบบจำลองนี้ไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามผลกระทบด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมนั้นมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรด้วย ดังนั้นจึงควรพิจารณาถึงปัจจัยนำเข้า (Input) และกระบวนการดำเนินงาน (Process) เพื่อผลักดันให้ความรู้ที่ได้รับ (Output) สามารถนำไปประยุกต์และปฏิบัติใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจะส่งผลกระทบ (Outcome) ต่อการพัฒนาดังกล่าว

๙. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

๙.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ควรสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย ราษฎ์ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกรและ ชุมชน เนื่องจากโครงการ ฯ ได้มีการบูรณาการการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่แนวทางการพึ่งพาตนเอง อย่างเป็นรูปธรรม เห็นได้จากเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายราษฎ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔ มีรายได้ทางการเกษตรเพิ่มขึ้น รายจ่ายในครัวเรือนลดลง มีการออมสะสมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน เกิดความสมดุลของระบบนิเวศทางธรรมชาติในชุมชน เกิดการรวมกลุ่มของผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมร่วมกับคนในชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการพึ่งพาตนเองและชุมชน ดังนั้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรให้การ สนับสนุนงบประมาณและประสานความร่วมมืออย่างบูรณาการในการดำเนินงานโครงการ ฯ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา ให้สามารถขยายผลการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาการ ประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรให้พึ่งพาตนเองได้ในระดับครัวเรือนก่อน แล้วจึงพัฒนา อย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่สู่การรวมกลุ่ม การสร้างเครือข่าย ที่เข้มแข็งและก่อประโยชน์ให้แก่ตนเองและชุมชน

๒) สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ควรส่งเสริมและพัฒนาโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายราษฎ์ ชาวบ้านให้สามารถขยายผลการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมีประสิทธิภาพ โดย :

- ควรสนับสนุนให้เกษตรกรทั่วไปได้เข้ารับการฝึกอบรมในหลักสูตรเกษตรกรอาสา เพื่อเป็นการเพิ่มจำนวน เกษตรกรผู้นำที่เป็นผู้ขยายผลการปฏิบัติกิจกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และควรประสานความ ร่วมมืออย่างบูรณาการกับหน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในการสนับสนุนให้เกษตรกรอาสาที่มี ศักยภาพ/ ความพร้อมได้รับการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ตามความถนัดและความสนใจ เพื่อเป็นการเพิ่มความมั่นใจ และประสิทธิภาพในการปฏิบัติกิจกรรมการพึ่งพาตนเอง การถ่ายทอดความรู้ และการปลูกฝังทัศนคติการรวมพลัง ในรูปแบบกลุ่มให้แก่คนในชุมชน

- ควรสนับสนุนให้เกษตรกรอาสาที่มีศักยภาพและความพร้อมได้เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ ในการพัฒนาการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพทางการเกษตรตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนว ทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่คนในชุมชน โดยการประสานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับ กรมส่งเสริมการเกษตร และกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ภายใต้การดำเนินงานถ่ายทอดความรู้ของศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศบกต.) ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร ในระดับพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพการขยายผลการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินการพัฒนา การเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย ราษฎ์ชาวบ้านให้มีประสิทธิผลยิ่งขึ้น

- ควรสนับสนุนการจัดการศึกษารูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life Long Learning) อย่างต่อเนื่องและ เป็นระบบเพื่อปลูกฝังและสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ โดยการประสานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับสถาบันการศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาเยาวชนในวัยเรียน สู่ยุวเกษตรกร เกษตรกรรุ่นใหม่ และราษฎ์ชาวบ้าน ตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยมีองค์กรภาคประชาชน คือ ศูนย์เครือข่ายราษฎ์ชาวบ้าน และชุมชน ร่วมบริหารจัดการ (Area Based Corporative) และกำหนดกิจกรรมหรือหลักสูตรตามปัญหาความ ต้องการของผู้เรียน (Problem Base) ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ เกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความประสงค์จะเพิ่มวุฒิการศึกษาได้พัฒนาความรู้ความสามารถเพื่อเข้าสู่ระบบการเทียบโอน การศึกษาต่อไป

๓) สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการรวบรวมและพัฒนาองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เกษตรกรหรือผู้ที่สนใจทั่วไปได้นำองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เหมาะสมไปประยุกต์ ปฏิบัติ เพื่อพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคมให้เกิดความเข้มแข็ง เตรียมพร้อมรับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปิดประชาคม เศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ โดย :

- ควรสนับสนุนการพัฒนาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และหลักสูตรถ่ายทอดความรู้ของศูนย์เครือข่าย ราษฎร์ชาวบ้าน โดยการประสานความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในแต่ละพื้นที่/ จังหวัด และศูนย์ ฯ ในการ ดำเนินการศึกษาวิจัยต่อยอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากศูนย์ ฯ หรือจากการบูรณาการ การเรียนรู้ร่วมกับชุมชนกับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ เพื่อพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ให้มีมาตรฐาน ได้รับการยอมรับ เหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศและภูมิสังคม และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำมาใช้พัฒนาหลักสูตรการถ่ายทอดความรู้ ของศูนย์ ฯ ให้สามารถสร้างความเข้มแข็งในการดำรงชีวิตและพัฒนาการประกอบอาชีพทางการเกษตรของเกษตรกร ได้อย่างยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

- ควรสนับสนุนการรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ หรือพัฒนาของศูนย์เครือข่ายราษฎร์ชาวบ้านหรือชุมชน โดยการประสานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับ สถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานนอกสังกัดที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการรวบรวมองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือพัฒนาของศูนย์ ฯ / ชุมชน เพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูล (Data Base) ทางด้าน องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการพึ่งพาตนเองและการพัฒนาการประกอบอาชีพทางการเกษตร เผยแพร่ผ่านระบบ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Internet) สำหรับใช้เป็นแหล่งสืบค้นข้อมูลให้แก่เกษตรกรหรือผู้ที่สนใจทั่วไปได้นำไปประยุกต์ ปฏิบัติ ทั้งนี้ยังเป็นการเพิ่มช่องทางในการศึกษาหาความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเกษตรกรและคนในชุมชนอีก ทางหนึ่ง

- ควรส่งเสริมและสนับสนุนการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับการปฏิบัติกิจกรรมของ เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมตามสภาพภูมินิเวศและภูมิสังคม โดยการประสานงานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับ หน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมและสนับสนุนการ ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เหมาะสมกับการปฏิบัติกิจกรรมของเกษตรกรตามสภาพภูมินิเวศและภูมิสังคม เพื่อให้ เกษตรกรสามารถปฏิบัติกิจกรรมตามองค์ความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ ให้สำนักงานเกษตรและ สหกรณ์จังหวัด เป็นหน่วยงานอำนวยการในระดับพื้นที่เพื่อประสานความช่วยเหลือกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการ ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับการปฏิบัติกิจกรรมของเกษตรกร และให้องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานอำนวยการในระดับพื้นที่เพื่อประสานความช่วยเหลือกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการจัดหาวัตถุดิบ ปัจจัยการผลิตที่จำเป็นต่อการปฏิบัติกิจกรรมในขั้นพื้นฐาน และการติดตาม ประเมินผลเพื่อ รับทราบปัญหา อุปสรรค และให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกร

๔) สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมการผลิต การแปรรูป และการตลาดของกลุ่มเกษตรกรให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน เพื่อเตรียมพร้อมรับผลกระทบที่เกิดขึ้น จากการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ โดย :

- ควรสนับสนุนการเสริมสร้างพื้นฐานการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มและเครือข่าย โดยการสนับสนุนและ พัฒนาการสื่อสารภายในกลุ่มด้วยการสื่อสารแบบ ๒ ทาง (Two way communication) ที่เป็นการสื่อสารที่ ผู้รับข้อมูลสามารถสื่อสาร โต้ตอบกับผู้ให้ข้อมูลได้ ทั้งการสื่อสารแบบจากระดับบนไปสู่ระดับล่าง (Downward Communication) และการสื่อสารแบบจากระดับล่างขึ้นไปสู่ประธานหรือคณะกรรมการกลุ่ม (Upward Communication) เพื่อให้ผู้นำและสมาชิกทุกฝ่ายได้รับฟัง โต้ตอบ ชักถาม หรือแสดงความคิดเห็นในประเด็น ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มหรือสมาชิกในกลุ่ม ได้แก่ การจัดเวทีในการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การประชุมกลุ่มและเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง และการใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Social network) ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทั้งนี้การสนับสนุนและพัฒนากล่องสื่อสารภายในกลุ่มดังกล่าวควรเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มและเครือข่ายในลักษณะแนวนอน (Horizontal Relationship) คือ ความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (Vertical Relationship) ในลักษณะเจ้านายกับลูกน้อง

- ควรสนับสนุนการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มและเครือข่าย โดยการประสานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับหน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มและเครือข่ายโดยการให้ความสำคัญกับ ๑) การพัฒนาทัศนคติของสมาชิกที่มีต่อศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ๒) การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การประยุกต์ ปฏิบัติ ๓) การบริหารจัดการกลุ่มด้วยความเสมอภาค ทัดเทียม และแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ๔) การสรรหาและได้มาซึ่งผู้นำและคณะกรรมการ ๕) การสร้างความเข้าใจและการปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ ๖) การพัฒนาคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และความสามัคคี ๗) การจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาองค์ความรู้ แสวงหาความรู้ ๘) การวางแผนการดำเนินงานเป็นขั้นตอนและต่อเนื่อง ๙) การทำงานร่วมกันบนพื้นฐานกระบวนการมีส่วนร่วม ๑๐) การบริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ ๑๑) การบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ และ ๑๒) การพัฒนาคุณค่าของกลุ่มที่มีต่อสมาชิกและชุมชนตามลำดับ

- ควรสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรที่มีศักยภาพและความพร้อมในการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ โดยเบื้องต้นสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรบูรณาการความร่วมมือกับกรมส่งเสริมการเกษตร เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมทั้งควรให้ความรู้ด้านหลักและการประยุกต์ใช้หลักสหกรณ์เพื่อการบริหารจัดการกลุ่ม หลังจากนั้นกลุ่มใดที่มีศักยภาพ ความพร้อมและสมัครใจจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน ควรได้รับการส่งเสริมจากกรมส่งเสริมการเกษตรและสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๘ สำหรับกลุ่มที่มีการพัฒนากิจกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกเหนือจากกิจกรรมการผลิต แปรรูป การตลาด และมีความพร้อมในการดำเนินกิจกรรมการรวบรวมผลผลิตเพื่อจัดจำหน่ายให้สมาชิก การจัดหาปัจจัยการผลิตมาจำหน่าย การรับฝากเงิน และการให้สินเชื่อแก่สมาชิก ในขั้นนี้ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรบูรณาการความร่วมมือกับกรมส่งเสริมสหกรณ์ในการจัดตั้งกลุ่มเหล่านี้ขึ้นเป็นสหกรณ์ ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยดำเนินการเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม การบริหารจัดการด้านการเงินและธุรกิจ การสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ธุรกิจและสินค้าของสหกรณ์

- ควรสนับสนุนการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าให้แก่กลุ่มเกษตรกร โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรประสานความร่วมมือกับกระทรวงพาณิชย์ในการพัฒนาตราสินค้า (Brand) การบรรจุภัณฑ์ (Packaging) และสนับสนุนการสร้างช่องทางจัดจำหน่ายสินค้าให้แก่ผู้บริโภคอย่างยุติธรรม พร้อมทั้งมีการจัดทำโครงการมหกรรมแสดงสินค้าในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ โดยมีสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นหน่วยงานอำนวยการในการจัดทำโครงการ ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นการพัฒนาสินค้าจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการผลิต แปรรูป และจัดจำหน่าย ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการผลิตของกลุ่มเกษตรกรให้ได้ตรงตามความต้องการ มีคุณภาพและตรงตามมาตรฐาน ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมรับการแข่งขันในระบบตลาดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘

๕) สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ควรเป็นผู้นำในการนำแบบจำลอง (Model) การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ได้จากการศึกษาจากโครงการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน :

- ควรสนับสนุนการพัฒนาแบบจำลอง (Model) การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ได้จากการศึกษาจากโครงการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยการบูรณาการความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในการจัดทำโครงการศึกษาแนวทางพัฒนาต่อยอดแบบจำลองการดำเนินงานของศูนย์ ฯ จากการทดสอบแบบจำลอง (Testing the Model) เพื่อศึกษาความเที่ยงตรง (validity) ด้วยการทดสอบแบบจำลองย้อนหลังโดยใช้ข้อมูลในอดีต (Retrospective Evaluation) การทดลองใช้ปฏิบัติจริงในปัจจุบัน (Pretest) และนำข้อมูลที่ได้สรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อยอดแบบจำลองให้ทันสมัย (Model up Dating) และเกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

- ควรสนับสนุนการนำแบบจำลอง (Model) การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเที่ยงตรงใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศูนย์ ฯ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน หรือสถานที่ถ่ายทอดความรู้ที่มีลักษณะสอดคล้องกับศูนย์ ฯ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในการดำเนินงานและมีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งด้านการพัฒนาแนวคิดการดำเนินงานของผู้นำ ช่องทางการบูรณาการด้านเงินทุนและงบประมาณ การบริหารจัดการ การบูรณาการร่วมกับกลุ่มและเครือข่าย และการพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชน

๙.๒ ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาแนวทางในการพัฒนาบุคลากร เกษตรกร เกษตรกรอาสา และปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๒) ควรมีการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นหรือได้รับการพัฒนาจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ภายใต้โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดทำเป็นฐานข้อมูล (Data base) เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลสารสนเทศให้แก่เกษตรกร ประชาชนทั่วไป และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๓) ควรมีการศึกษาแนวทางในการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลิตภัณฑ์ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน/ กลุ่มเกษตรกร พร้อมทั้งควรมีการศึกษาโอกาสและช่องทางการดำเนินธุรกิจของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน/ กลุ่มเกษตรกรที่ได้รับการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ไปสู่การดำเนินงานในลักษณะของการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์

๔) ควรมีการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ในรายวิชาที่ควรปรับปรุงของเกษตรกรผู้เข้ารับการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

๕) ควรมีการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายของเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

๖) ควรมีการศึกษาการนำแบบจำลองไปใช้ในการพัฒนากลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเป็นแนวทางในการพัฒนาแบบจำลองการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้เกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น